

פרשת ויצא

פרק כח

(יא) וכן אמר הושע: ושם ידבר עמנו (הושע יב, ה). פירוש, שרומז¹ במלת 'ושם'² אל המקום הידוע, ולא אל בית אל הנזכר, שהרי הוא היה בבית אל כמו שאמר החכם, והיה לו לומר: והנה.³ לא יתכן להיות 'ויפגע' כמו: אל תפגע בי (יר' ז, טז). פירוש, זה אמר כנגד הדרש שאמרו: 'אין פגיעה אלא'⁴ תפלה' (ברכות כו ע"ב). טעמו, ויקח אחת מאבני המקום. פירוש, זה אמר⁵ כנגד הדרש שאז"ל: 'התחילו מריבות זו עם זו' (רש"י, בר' כח, יא), שמשמע שהן רבות.

(יב) להודיע הדברים אחר אשר התהלכו בארץ. גם כן כתוב [...]. פירוש, רומז אל זכריה, שכתוב שם: אלה אשר שלח יי להתהלך בארץ [...] ויאמרו התהלכנו בארץ (זכ' א, י-יא), והנה [...] מלאך אחר יוצא (שם ב, ז).

(טז) הטעם, בעבור שימצאו מקומות יראו שם נסים. ולא אוכל לפרש, כי סוד גדול הוא ומופלא. פירוש, לא אוכל לפרש בלתי אריכות גדול, ואל מי שיהיה בקי בחכמת התכונה לבד. כי דעתו, כי זה לפי המערכת שעל המקום ההוא, וזהו אמרו כי סוד⁶ מופלא הוא.

ראיתי לבאר דעתי הנה בענין החלום שראה יעקב ע"ה. ונאמר, כי אין ספק שזה היה חלום של נבואה באמרו:⁷ והנה יי נצב עליו ויאמר (בר' כח, יג). אבל יש לתמוה איך בתחלת המראה לא נאמר: וירא אליו יי, או: וידבר יי, או אחד מהשמות המבוארים בנבואה, אבל אמר: ויחלם (שם, יב), שהוא לשון מורה שאינו נבואה אמיתית, שהרי באבימלך ובלבן, שאין ספק שלא היו נביאים אע"פ שנאמר בהם: ויבא אלהים (בר' כ, ג; שם לא, כד), נאמר: בחלום הלילה (שם), ואין ספק כי יש הבדל גדול בין חלום יעקב וחלומותיהם בודאי.

ונאמר, כי נראה כי כאשר זאת המראה היתה תחלת נבואת יעקב, נראה שהתחלתה היתה חלום לבד, מפעולת הכח המדמה אשר דרכו להתעורר⁸ בעת השינה ולחפש באוצר הצורות במה שאדם רגיל בו ומשתוקק <אליו>⁹ בעת היקיצה. ויעקב היה חוקר ודורש בענין המציאות והקשרו זה בזה ושהכל ניתן מרועה אחד. <ובזה נשתקעו במחשבותיו וכוחותיו>¹⁰ לדעת זה <הסודור>¹¹ הנפלא כתקונו ואיך הוא, ועוד, מה ממנו יוכל האדם להשיג ולעלות, ר"ל אם יוכל להדבק עם השכל הנפרד דבוק עצמי בחייו. ולרוב השתקע הכח השכלי בזאת החקירה, נתבטלו שאר כחותיו ונרדם, וחפש הכח המדמה בצורה ההיא העומדת <לפניו>¹² ולכן נאמר בו לשון חלום, עד שהשפיע השכל <הפועל>¹³ על הכח המדבר¹⁴ אשר היה מוכן לקבל פעלו. ושפע השכל הפועל גם כן תמיד, אין מעצור מצדו, רק

¹ בכ"י א: זה שרומז.

² כ"י ב מוסיף: שב.

³ בכ"י ג: והיה לו לומר: ופה ידבר עמנו, אם היה מדבר עם בית אל; בכ"י ד: וכמו שאמר: ופה ידבר עמנו. והנה.

⁴ כ"י בגד מוסיפים: לשון.

⁵ בכ"י ב: ג"כ.

⁶ כ"י בג מוסיפים: גדול.

⁷ בכ"י בד: כמו שנאמר.

⁸ בכ"י ד: להתנועע.

⁹ כך בכ"י בגד; בכ"י א ליתא.

¹⁰ כך בכ"י בד; בכ"י אג ליתא.

¹¹ כך בכ"י בגד: בכ"י א: החבור.

¹² כך בכ"י בגד; בכ"י א ליתא.

¹³ כך בכ"י בד; בכ"י א ליתא. בכ"י ג: שהשפיע הש"י.

¹⁴ בכ"י ד: המדמה.

מצד הכנת המקבל. וכאשר היה יעקב מוכן לקבל,¹⁵ לשווי מזגו וטוב הכנתו והתלמדו והתחכמו ולכתו בדרכים ישרים, השפיע עליו הנפרד ושב החלום נבואה גמורה. ואל זה כווננו באמרם ז"ל: 'אין פגיעה אלא¹⁶ תפלה' (ברכות כו ע"ב ועוד), ר"ל בקשה וחקירה, שהיה חוקר בענינים שרמזנו. והבינו מלת 'במקום' שבה אל השם ית', באשר מהחקירה ההיא בא לידי נבואה כמו שבארנו. וזהו אמרו: וילן שם כי בא השמש (בר' כח, יא), ר"ל כי מרוב התבודדותו בחכמה נרדמו יצו(ו)ריו,¹⁷ וכינה בביאת השמש. ואל זה כווננו באמרם ז"ל: 'שמש שבאה¹⁸ בעבורו זרחה בעבורו' (סנהדרין צה ע"ב), כי הפכו הביאה והזריחה לענין נסתר והיה לזולתו,¹⁹ וזהו אמרם: 'בעבורו'. אך יש לנו לבאר אל מה רומז זה המשל. ונאמר כי כונתנו,²⁰ שהוא רומז אל הקשר המציאות זה בזה, ושדברי השפלים והנהגתם תלויה בעליונים, ושהנפשות למיניהם נאחזות ונקשרות זו בזו מדרגה אחר מדרגה. ואל זה רמז באמרו: סלם (בר' כח, יב). וכן אמר בן רשד, כי מהגלגל²¹ יתחיל להתעגל עגולה²² בה תרדנה ותעלנה²³ הנפשות מדרגה אחר מדרגה, ויהיה האדם סוף <העגולה>²⁴ הנדבק עם תחלתה, ונקרא 'סלם של עלייה'.²⁵ ואל זה רמז באמרו: והנה סלם מוצב ארצה (בר', שם), שהוא החלק השפל מן <הסולם>.²⁶ ואמר תחלה במשפט: 'העגולה בהתעגלה', אשר בהגיע חלק ממנה בצד שפל והתחיל לעגל, שהיא תעלה²⁷ חלק אחר חלק עד <הגיע למקום העליון ממנה ואח"כ תרד חלק אחר חלק עד>²⁸ השלמה והתחברה במקום שהתחילה משם. וזהו אמרו: עולים, ואח"כ: יורדים. ויהיו 'מלאכי אלהים' לפי זה הפירוש, הנפשות, כי הכחות יקראו 'מלאכים', כמו שבאר הר"ם.²⁹ ואח"כ אמר: והנה יי נצב עליו (בר' כח, יג), ר"ל על ראש הסלם, שמאתו השתלשלותו וכדוריותו³⁰ והנהגתו, והוא סבת הכל וצורתו ותכליתו.³¹ וזהו אמרו: נצב, ר"ל מתמיד קיים. או נוכל לומר, <כי>³² 'מלאכי אלהים' העולים בסלם הם כחות שכליות אנושיות החוקרות בסודות המציאות ועלו בדרכי ההקש, מדרגה אחר מדרגה, עד מדרגת הנפרדים, ובהם יבינו גם כן השתלשלותם זה מזה והיות זה סבה לזה, עד העלה הראשונה לכל. וזה רמז באמרו: והנה יי נצב עליו. וכן <ידרך>³³ בדרכי ההקש גם כן בהתחלו מלמעלה, הסוגים אל המינים והמינים אל האישים, בהבדלים העצמיים, וזהו שקרא: יורדים. וכן מצאנו הר"ם שדרך דרך זה בחלק א', פרק ט"ו, ואמר כי 'מלאכי אלהים' הם הנביאים, והעלייה קודם הירידה,

¹⁵ כ"י ב מוסיף: פעלו.

¹⁶ כ"י בג מוסיפים: לשון.

¹⁷ כ"י ד מוסיף: וחושיו.

¹⁸ בכ"י ב: שעקה.

¹⁹ בכ"י ד: וזה היה לתועלתו.

²⁰ בכ"י ד: כונתו.

²¹ בכ"י בד: מגלגל השכל.

²² כ"י ב מוסיף: רצונית; כ"י ד מוסיף: עיונית.

²³ בכ"י ד ליתא.

²⁴ כך בכ"י ד; בכ"י אבג ליתא.

²⁵ נראה שהכוונה לספר 'מאזני העיונים' המיוחס לאבן רשד. הספר מושפע בעיקר מספר 'העגולות הרעיוניות' לאלבטליוסי ומחברו אינו ידוע. החיבור תורגם בידי ר' יעקב בן מכיר, שייחס אותו לאלגזאלי, אולם ר' משה אבן תבון, בחיבורו 'לקט שכחה', מייחס אותו לאבן רשד. קרוב לוודאי שאיש מן השניים לא היה מחברו של 'מאזני העיונים'. בעקבות ר' משה אבן תבון, גם ר' לוי בן אברהם מייחס ספר זה לאבן רשד באנציקלופדיה שלו, 'לזית חן'. לרעיון המובא כאן ראה מאזני העיונים, פרק יד, כ"י הספריה הבריטית 893, 7א.

²⁶ כך בכ"י בגד; בכ"י א: העולם.

²⁷ בכ"י ב: יתעגל; בכ"י ג: פעלה.

²⁸ כך בכ"י בד; בכ"י אג ליתא.

²⁹ ראה מו"נ ב, ו.

³⁰ בכ"י ב: השתדלותו או ברירתו; בכ"י ד: השתלשלותו וסודו.

³¹ ראה מו"נ א, סט.

³² כך בכ"י בגד; בכ"י א ליתא.

³³ כך בכ"י ב; בכ"י אד: יתיר; בכ"י ג: הענין.

'כי אחר ההגעה אל מעלות ידועות מן הסלם, תהיה הירידה במה שפגש להנהגת אנשי הארץ ולמודם' (מו"נ א, טו). אמנם בחלק ב', פרק י' מצאנו שהבין הסלם בדרך אחר, והוא, שהביא הדרש: 'כמה מעלות היו בסלם? ד" (שם ב, י), >ואמר<³⁴ כי אלו הם ד' כחות הבאות אלינו מהגלגל, והם: כח היות³⁵ המחצבים, שהוא בערוב והמזג לבד; וכח הנפש הצומחת; וכח הנפש החיונית; וכח הנפש המדברת. ואמר ש'שנים עולים ושנים יורדים' (שם), ר"ל ב'עולים', החיונית והמדברת אשר ישיגו פעולותיהם; וב'יורדים', הצומחת והמחצובית אשר לא ישיגו פעולותיהם. ואמר 'שהארבעה נקבצו כלם במדרגה אחת' (שם), ר"ל שנקבצו כלן באדם שבו נמצאו אלו הד' כחות, מה שאין כן במין אחר. ואלו ואלו דברי אלהים חיים. ונשוב ל>באר<³⁶ דברי הא"ע.

פרק כט

(ב) **ואין ראוי לחסר הוא"ו.** >שלא יאמר 'רא' בפתחות הו"ד בלא וא"ו. או שיאמר כן עם חברי הו"ד שהם סימני המשרתים. פירוש, שאר אותיות אית"ן מלבד הו"ד. ואמר שאין ראוי שיאמר עם הו"ו<³⁷ בעצמה: וארא, ותרא, ונרא, בפתחות >האל"ף<³⁸ והתא"ו והנו"ן.⊃>39

(יב) **ויגד יעקב לרחל. מאוחר.** פירוש, הביאו לומר זה, כי לא יתכן שישקנה עד שהגיד לה שהוא אחי אביה.⁴⁰

(יד) **חדש ימים.** >פירשתיו.<⁴¹ פירוש, בפרשת בראשית, על פרשו:⁴² ויהי מקץ (בר' ד, ג), אמר שם: 'וכן: חדש ימים (במ' יא, כ), שישבו החדש כאשר היה' (ראה א"ע, בר' ד, ד).⁴³

(יז) **והוא היה חסר אל"ף.** >פירוש,<⁴⁴ שכן אפרים היה חסר למוד.⁴⁵

(כז) **ו'זאת' על לאה.** פירוש, זה בעצמו דעת הר"ש בעבור סמיכות מלת 'שבוע' אל 'זאת'.⁴⁶

פרק ל

(ב) **ויתכן שהתפלל.** פירוש, הביאו ל>ומר<⁴⁷ זה בעבור שפירש: הבה לי בנים (בר' ל, א): 'שתתפלל כאשר עשה אביך'.⁴⁸ ואם לא התפלל, מדוע יחר אפו ברחל, הלא שאלתה נכונה.

(ג) **ואבנה. מפורש בדברי שרה.** פירש שם,⁴⁹ כי הוא מגזרת 'בן', והוא כבנין⁵⁰ והאב כיסוד (ראה א"ע, בר' טז, ב).

³⁴ כך בכ"י בגד; בכ"י א ליתא.

³⁵ בכ"י ב: הרת; בכ"י ד: היות.

³⁶ כך בכ"י בגד; בכ"י א ליתא.

³⁷ כך בכ"י בגד; בכ"י א ליתא.

³⁸ כך בכ"י בגד; בכ"י א: הוא"ו.

³⁹ הפירוש חסר בכ"י ד.

⁴⁰ כ"י ו מוסיף: (יג) האלה. דברי הברכה. כלומר, שברכו השם בהפרדו, שאמר לו: והיה זרעך כעפר הארץ (בר' כח, יד). זה נגד ר"ש, שספר לו מה שעשה אליעזר להתנצלות בואו בידיים ריקניות (ראה רש"י, בר' כט, יא). וא"ע פירש, שספר לו טענת ביאתו בעל כרחו, אולי לבן שאל לו למה בא עתה בזה האופן.

⁴¹ כך בכ"י בגד; בכ"י א ליתא.

⁴² בכ"י ג: על פסוק.

⁴³ כ"י ו מוסיף: (יז) וכל הנבראים וכו'. ר"ל לפי מחשבתם, וזה לא יהיה כי אם על המעט. (טז) משכרתך. על משקל וכו'. הכ"ף לנכח, ובשאר 'משכורת' על משקל: מתכונת (שמ' ה, ח). (יז) רכות. כמשמעם. ר"ל הם רכות כמשמעם ולא ארוכות כאשר אמר בן אפרים. וא"ע תמה אל התמהים ואומרים, אם הכרח הוא שכל הצורות שוות ולמה זה חגר וזה סומה, ועל זה אמר: מחשבות השם עמקו (ע"פ תה' צב, ו; וראה א"ע, שמ' ב, ג ועוד), ואין אנו יודעים למה באו ונמצאו בזה האופן. וזה נגד רז"ל שאמרו, שהיתה בוכה שהיתה חוששת ליפול בגורלו של עשו (ראה בר"ר ע, טז).

⁴⁴ כך בכ"י ג; בכ"י א ליתא; בכ"י בד: ר"ל.

⁴⁵ כ"י ו מוסיף: ויש ספרים כתוב בהם: והוא היה חסר אל"ף, ר"ל יהיה פרים. כלומר, שלא היה לו דעה כבהמה. ויש מפרשים חסר אל"ף, פי' למלת 'בן', והוא כמו: אבן אפרים. ויש ספרים כתוב: והוא יתר אל"ף. ר"ל כי שמו פרים.

⁴⁶ ראה פירוש רש"י על הפסוק. בכ"י ב: סמיכות מלא שבוע זאת.

⁴⁷ כך בכ"י בגד; בכ"י א ליתא.

⁴⁸ בכ"י ג: שתתפלל לשם כמו שהתפלל אביך.

⁴⁹ כ"י ב מוסיף: בן

(יד) ואנכי לא ידעתי. בעבור שתולדתם קרה. פירוש, לא ידעתי איך יועילו להריון,⁵¹ כי טבעם קר ולהריון צריכים דברים חמים ברוב.

(כו) כמו: וישם דמי מלחמה בשלום (מל"א ב, ה). פירוש, ששב אל אבנר, לא אל עמשא. ור"ל שיואב חשב הריגת עשאל אחיו שהיתה במלחמה כאילו היתה בשלום ולכן נקם נקמתו.

(לא) עקודים, ברגל. ר"ל שהוא כמו: ויעקד את יצחק (בר' כב, ט).

(לג) כל שה נקוד וטלוא. תיש. פירוש, הביאו לומר זה אמרו אחר כן: וכל שה חום בכשבים (שם לא, לב).

פרק לא

(ה) או ישוב 'איננו' אל 'פני'. פירוש, שלא ישוב 'איננו' אל 'אביכן' כמו שיורה פשט הכתוב, אבל ישוב אל 'פני'.⁵² כמו: פני יי חלקם (איכה ד, טז), >פירוש, רוצה אע"פ ש'פני' לשון רבים ובא הפועל שהוא 'חלקם'>⁵³ לשון יחיד, שר"ל חלק אותם, וכן 'איננו' שב אל 'פני' בלשון יחיד.

(לב) מי התפלל על אשת פנחס. פירוש, בן עלי, שמתה⁵⁴ בעת לדתה (ראה שמ"א ד, יט-כ), רק ר"ל שהוא אז >בעת<⁵⁵ סכנה להן,⁵⁶ ואין בזה זרות כלל.

(מב) עם יחיד זכר. פירוש, כמו זה. ונקבה. כמו: אל תבואי ריקם (רות ג, יז). ועם רבים. (הצוררי(ם) ריקם (תה' ז, ה).⁵⁷

פרק לב

(ב) מחנים. על שם שנים. פירוש, מחנהו ומחנה המלאכים.

⁵⁰ בכ"י ג: ועוד יתכן בו כדמות בנין.

⁵¹ בכ"י ג: לא ידעתי הסיבה איך יועילו הדודאים להריון בעבור.

⁵² בכ"י ד הפירוש חסר; בכ"י ב הוא מופיע אחרי פירוש 'כמו: פני יי חלקם'.

⁵³ כך בכ"י בד; בכ"י אג ליתא.

⁵⁴ בכ"י ג: אשת פנחס בן עלי שמתה; בכ"י ד: פנחס בן עלי שמתה אשתו.

⁵⁵ כך בכ"י בד; בכ"י אג ליתא.

⁵⁶ בכ"י ב: לחין; בכ"י ג: לכן.

⁵⁷ בכ"י ג: לא תלכו ריקם (שמ' ג, כא). בכ"י ד ליתא.